

2 CIVIL LAW, CIVIL PROCESS
АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ, АЗАМАТТЫҚ ҮРДІС
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО, ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

МРНТИ 10
УДК 347
JEL K10

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2025-1-4-108-119>

АЛЛАЯРОВА Н.И.,*¹

PhD, аға оқытушы.

*e-mail: allayarova.nargiza@bk.ru

ORCID ID: 0009-0004-0140-3415

ОРЫНТАЕВ Ж.К.,¹

з.ғ.к., профессор.

e-mail: zhambul1971@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-7094-2720

ҚАСЫМБЕК Ә.О.,²

PhD, қауымдастырылған профессор.

e-mail: aliyakas@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-7169-874X

¹М. Әуезов атындағы

Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті,

Шымкент қ. Қазақстан

²Қожа Ахмет Ясауи атындағы

Халықаралық қазақ-түрік университеті,

Түркістан қ., Қазақстан

БИЗНЕСТІҢ ҚАТЫСУЫМЕН ШАРТТЫҚ ҚАТЫНАСТАРДА
ЭЛЕКТРОНДЫҚ ТӨЛЕМДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ
ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰРАЛДАРЫ

Андатпа

Осы ғылыми мақалада бизнестің қатысуымен келісімшарттық қатынастарда электрондық төлемді пайдаланудың құқықтық құралдары қаралды. ХХІ ғасырдың басында экономикалық қатынастардың жаһандану процестерінің басталуы және ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың даму деңгейі адамдарға қолма-қол ақшасыз төлем операцияларын жетілдіру идеясын жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Бұл процесс банктердің менеджерлері мен кассалары алдында ұзын-сонар кезектерді болдырмай, төлем тапсырмалары мен төлем талаптарының бірнеше бума нұсқаларын рәсімдеусіз жүзеге асады. Қолма-қол ақшасыз төлемдерге цифрлық арналар арқылы қаражат аудару, банк карталары бойынша төлем жасау, онлайн-банкинг, мобильді қосымшалар, электрондық әмияндар және басқа да әдістер жатады. Электрондық төлемдер тауарлар мен қызметтерді қашықтықтан тез және ыңғайлы төлеуге мүмкіндік береді. Жаңа ғылыми тәсіл негізінде электрондық төлем құралдарын аудару туралы шарт атаусыз шарттың азаматтық-құқықтық белгілеріне ие деген көзқарас қалыптастырылған. Айта кету керек, шарттың бұл түрі азаматтық заңнамада бекітілмеген. Кәсіпкерлік айналымның елеулі көрсеткіштері электрондық коммерция үшін құқықтық жағдайларды қамтамасыз ету болып табылатын электрондық коммерция туралы жеке заңды қабылдау үшін негіз болады: электрондық

коммерцияны жүзеге асыратын тұлғалардың құқықтары мен міндеттерін бекіту; өз қолының аналогтары қол қойған электрондық құжаттарды пайдалана отырып мәмілелер жасау қағидаларын айқындау; төлемді жүзеге асырудың егжей-тегжейлі тәртібін белгілеу; сондай-ақ электрондық құжаттарды сот дәлелдемелері ретінде тану.

Тірек сөздер: ақпараттық технологиялар, мәміле, электрондық коммерция, шарт, эмитент, электрондық төлем, төлем құралдары.

Кіріспе

XXI ғасырдың басында экономикалық қатынастардың жаһандану процестерінің басталуы және ақпараттық коммуникациялық технологиялардың даму деңгейі адамдарға төлем тапсырмаларының, төлем талаптарының және тағы басқа бірнеше даналарын қағаз тасығыштарда ресімдемей, менеджерлер мен банк мекемелері кассаларындағы адамдардың көптеген кезектерін қоспағанда, қолма-қол ақшасыз төлем операцияларын жақсарту туралы идеяны жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Қолма-қол ақшаны пайдаланбай цифрлық арналар арқылы жасалатын қаражатты қолма-қол ақшасыз аудару банк картасымен төлеу, онлайн-банкинг, мобильді қосымшалар, электрондық әмияндар және тағы басқа сияқты түрлі әдістерді қамтиды. Электрондық төлемдер тауарлар мен қызметтер үшін қашықтықтан жедел және ыңғайлы есеп айырысу мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Банк картасы немесе төлеушіге төлем жүргізуге, сондай-ақ төлеуші мен электрондық төлем құралын шығарушы (эмитент) арасындағы шарт шеңберінде өзге де операцияларды орындауға мүмкіндік беретін өзге де электрондық құрал – кәсіпкерлік сипаттағы шарттық қатынастарда қолданылатын «электрондық төлем» ұғымының құқықтық үлгісі болып табылады. Қазіргі уақытта бизнестің қатысуымен шарттық қатынастарда электрондық төлемді пайдалану құралдарын неғұрлым егжей-тегжейлі құқықтық реттеу қажеттілігі бар екенін атап өткен жөн.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу процесінде формальды логика әдісі, талдау және синтез, индукция және дедукция, салыстырмалы-құқықтық әдіс, формальды-заңдық әдіс, заң мен құқықты түсіндіру, статистикалық деректерді талдау және ғылыми танымның өзге де әдістері пайдаланылды.

Нәтижелер мен талқылау

Электрондық коммерцияның маңызды шарттарының бірі төлем ортасы болып табылады. Сауда және төлем құралдарын дамыту мен ықпалдастырудың жоғары деңгейі желілік экономикаға қатысушылардың бәсекеге қабілеттілігін айқындайды.

Мәселен, цифрлық төлемдер сегментіндегі транзакциялардың жалпы құны 6,75 трлн АҚШ долларын 2021 ж. құрады. Мәмілелердің жалпы құны 12,24% мөлшерінде жылдық өсу қарқынын (CAGR 2021–2025) көрсетеді деп күтілуде, бұл болжанған жалпы сомасы 10,7 трлн АҚШ долл. 2025 жылға қарай [1].

Коронавирус пандемиясы (COVID-19) кезінде цифрлық төлем арналары ең танымал балама болды.

Пандемия кезеңі цифрлық төлемдер нарығының қарқынды өсуіне серпін берді. Өзекті болжамдарға сәйкес, 2023 жылға қарай цифрлық төлемдер саны шамамен 420 млрд транзакцияны құрап, олардың жалпы сомасы 7 трлн АҚШ долларына жетеді. Қазіргі таңда бұрын қолма-қол түрде жүзеге асырылып келген ақша айналымы банк карталары мен цифрлық төлем жүйелері арқылы жүргізілуде. Сарапшылардың бағалауынша, 2030 жылға қарай бұл көрсеткіш сегіз есеге артады [2].

Сондықтан, бүгінгі күні коммерциялық қызметті қолайлы цифрлық төлем инфрақұрылымын қолданбай жүзеге асыру мүмкін емес. Бұл процестердің барлығы электрондық коммерцияда төлем құралдарын заңнамалық қамтамасыз ету стратегиялық маңызды міндет болып табылатынын куәландырады.

Қазіргі уақытта кәсіпкерлік қызметтің өзге саласы сияқты электрондық коммерция саласында да төлем құралдарының кең ауқымы қолданылады. Есеп айырысу тәсілдері қолма-қол

төлемнен бастап, заманауи байланыссыз төлем түрлеріне дейін, сондай-ақ криптовалюта сияқты балама құралдарды пайдалану арқылы жүзеге асырылады.

2024 ж. ішкі нарықтағы электрондық коммерцияның үлесі (маркетплейстерді қоса алғанда) бөлшек сауда көлемінің жалпы құрылымында 14,1%-ды құрады. Электрондық коммерция нарығының жалпы көлемі 3 156,4 млрд теңгені құрап, оның ішінде маркетплейстер арқылы жүзеге асырылған бөлшек сауда айналымы 2 679,8 млрд теңгеге жетті (84,9%), ал тауарларды өз интернет-ресурстары арқылы өткізетін бөлшек сауда кәсіпорындарының үлесі 476,5 млрд теңгені (15,1%) құрады. 2024 ж. маркетплейстер арқылы бөлшек саудада өткізілген тауарлар құрылымында ең жоғары үлесті келесі санаттар иеленді: телефондар мен гаджеттер – 27,4%, тұрмыстық техника – 13,3%, киім, аяқ киім және спорт тауарлары – 10,3%, компьютерлер, ноутбуктер, бағдарламалық қамтамасыз ету және компьютерлік техника – 5,7%. Сол жылы маркетплейстер арқылы көрсетілген қызметтердің құрылымында ең үлкен үлес жүк тасымалдау қызметтеріне – 29,5%, жолаушыларды тасымалдау қызметтеріне – 29,4%, сондай-ақ көлікке орындарды брондау қызметтеріне – 25% тиесілі болды. Ал маркетплейстердегі бөлшек саудадағы тауарлар үшін орташа чек 2024 ж. – 17 572 теңгені, көрсетілген қызметтер үшін – 3 274 теңгені құрады.

Бөлшек саудада өз Интернет-ресурсы арқылы сату бойынша ең көп үлес косметикаға, парфюмерияға (22,4%), тұрмыстық техникаға (13,4%), дәріханаларға (11,8%), телефондар мен гаджеттерге (10,1%), зергерлік бұйымдарға (8,7%) және тамақ өнімдеріне (8,3%) тиесілі болды. Көрсетілген қызметтердің ішінде электрондық коммерцияның ең көп үлесі – билеттер мен көлікке орындарды брондау қызметтеріне – 30,5%, жолаушыларды тасымалдау қызметтеріне – 23,9%, басқа топтамаларға кірмейтін өзге де қызметтерге – 18,6% тиесілі.

Бөлшек тауарлар үшін өз Интернет-ресурсы арқылы сатудың орташа чегі 39 179 теңгені, көрсетілген қызметтер үшін – 15 243 теңгені құрады [3].

Кәсіпкерлік айналымның елеулі көрсеткіштері электрондық коммерция үшін құқықтық жағдайларды қамтамасыз ету болып табылатын электрондық коммерция туралы жеке заңды қабылдау үшін негіз болады: электрондық коммерцияны жүзеге асыратын тұлғалардың құқықтары мен міндеттерін бекіту; өз қолының аналогтары қол қойған электрондық құжаттарды пайдалана отырып мәмілелер жасау қағидаларын айқындау; төлемді жүзеге асырудың егжей-тегжейлі тәртібін белгілеу; сондай-ақ электрондық құжаттарды сот дәлелдемелері ретінде тану.

Виртуалды кеңістіктегі сауда айналымының ұлғаюымен онлайн мәмілелерді жүзеге асыруға байланысты даулы мәселелердің саны да өсетінін атап өту қажет.

Мысалы, Ресей Федерациясы Жоғарғы Сотының 2023 жылғы 5 желтоқсандағы қараған ісінде (РФ Жоғарғы Сотының 05.12.2023 ж. № 82-КГ23-5-К7 (2-4923/2022) ұйғарымы бойынша), 2022 жылдың басында сатып алушы DNS дүкенінің интернет-сайтынан электроника сатып алмақ болған. Алайда сатушы техникалық ақаулықты негізге ала отырып, тапсырысты орындаудан бас тартқан. Оның айтуынша, тапсырыс ресімделген кезде интернет-сайтта көрсетілген баға тауардың нақты құнына сәйкес келмеген.

DNS ісін барлық инстанциядағы соттар қарады. Бірінші сатыдағы сот сатып алушының талабын қанағаттандырды, алайда апелляциялық және кассациялық сатыдағы соттар сатушыны қолдады. Апелляциялық және кассациялық сатылардағы соттардың дәлелдері мыналарға келіп түсті:

- ♦ тауар бағасы келісілмегендіктен шарт жасалмаған;
- ♦ сатушы сатып алушының наразылығына берілген жауаптарда, қызметтік тексеру жүргізу туралы бұйрықтарда, тапсырыстардың күшін жоюда, сатып алушыға ақшалай қаражатты қайтаруда бағаның келіспейтінін растады;
- ♦ сатушыны сату ережелерінің талаптары бойынша сатып алушы смс және/немесе электрондық пошта арқылы хабарлама алғаннан кейін тапсырыс расталды деп есептеледі, сондықтан мұндай хабарламаның болмауы шарттың жасалмағанын куәландырады;
- ♦ 2023 жылғы 5 желтоқсанда Ресей Федерациясының Жоғарғы соты апелляциялық және кассациялық сатылардағы соттардың шешімдерін жойып, істі төмендегілерді ескере отырып қайта қарауға жіберді;
- ♦ Интернет-сайтта орналастырылған және белгісіз тұлғалар тобына бағытталған тауарларды сату туралы ұсыныста тауар мен баға туралы ақпарат (шарттың елеулі талаптары) қамтылған, бұл сатушы үшін міндетті жария оферта болып табылады;

- ♦ техникалық ақаулықтарға қарамастан, сатушы сайттағы ашық офертада көрсетілген бағаларды қалыптастырған және сатып алушы осы офертаны қабылдау арқылы келісімге келген;

- ♦ Интернет-дүкенде шарттың жасалған уақыты ретінде тапсырыс нөмірімен ресімделген тапсырыс беру сәті қабылданады, ал баға шарт жасалған кезде анықталады;

- ♦ тапсырысты ресімдеу кезінде сатушы көрсеткен бағаны біржақты тәртіппен өзгертуге құқығы жоқ.

Осы ұйғарым арқылы Ресей Федерациясы Жоғарғы Соты осындай сипаттағы дауларды қарау кезінде ұстанатын құқықтық позициясын нақтылады. Бұған дейін де Жоғарғы Сот осындай ұқсас істерде өз ұстанымын білдірген болатын (мысалы, «ЦУМ» сауда үйі – РФ Жоғарғы Сотының 2023 жылғы 6 маусымдағы № 16-КГ23-6-К4 (2-4850/2021) ісі бойынша ұйғарымы, «Сеть Связной» – РФ Жоғарғы Сотының 2023 жылғы 4 сәуірдегі № 49-КГ22-28-К6 (2-4707/2021) ісі бойынша ұйғарымы). Аталған ұйғарымдарға сәйкес, сатушы техникалық ақаулар болған жағдайдың өзінде де интернет желісі арқылы жасалған бөлшек сатып алу-сату шартын біржақты тәртіппен бұзуға құқылы емес [4].

Қазіргі уақытта сот практикасы техникалық іркіліс жағдайында шарттар жасасу тәуекелдерін сатушыға ауыстыруға бейім. Соттар қисынының заңдылығына қарамастан, осы контекстегі маңызды мәселелердің бірі сатып алушылардың адалдығын немесе олардың әрекеттерінде құқықтарды теріс пайдалану белгілерін анықтау болып табылады.

Мәселен, 2022 жылдың көктеміндегі ауқымды іркіліске байланысты «Тинькофф» дауларында компания жағдайды пайдаланған клиенттердің жосықсыздығын дәлелдей алатынын көріп отырмыз (мысалы, жалпы юрисдикциядағы 1 кассациялық соттың 2023 жылғы 28 маусымдағы № 88-17984/2023 іс бойынша ұйғарымы) [4].

ҚР-да тауарларды онлайн сатып алу-сату кезінде туындайтын дауларды қарау кезінде шарттық міндеттемелерді орындамау немесе тиісінше орындамау проблемасы байқалады.

Мысалы, Павлодар облыстық сотының азаматтық істер жөніндегі сот алқасы жеке кәсіпкерден (ЖК) негізсіз баю сомасын өндіріп алу туралы азаматтың талап-арызы бойынша істі қарады. Облыстық соттың мәліметінше, 2023 жылдың қазан айында азамат қайық моторын сатып алу мақсатында «Kaspi.kz» мобильді қосымшасы арқылы әрқайсысы 650 мың теңгеден екі тұтынушылық несие рәсімдеген. Жалпы 1,3 млн теңге сома сатушының QR-коды арқылы төленгенімен, сатып алушы тапсырыс берген тауарды ала алмаған.

Осы жағдайға байланысты азамат жеке кәсіпкерден төленген соманы өндіруді талап етіп, сотқа жүгінді. Істі қараған бірінші сатыдағы сот талапкердің талаптарын толық көлемде қанағаттандырып, жеке кәсіпкерден 1,3 млн теңгені өндіріп алу туралы шешім қабылдады.

Апелляциялық шағымында жеке кәсіпкер өзінің интернет-дүкенін алаяқтық әрекеттер жасаған басқа тұлғаға «Kaspi.kz» жалға бергенін, заңсыз баюға ниет білдірмегенін айтып, бірінші сатыдағы сот шешімінің күшін жоюды өтінді.

ҚР Азаматтық кодексіне сәйкес сатушы тауарды сатып алушыға беруге міндетті, ал міндеттемелерін орындамаған жағдайда сатып алушы алдын ала төлем сомасын қайтаруды талап етуге құқылы. Сатып алу-сату шартын жасасу және ол бойынша міндеттемелерді орындамау фактісін жауапкер мойындады. Сот жауапкердің интернет-дүкенді басқа тұлғаға жалға беру туралы және басқа тұлғаның заңсыз әрекеттері туралы дәлелдерін талапкердің алдындағы міндеттемелерден босату үшін жеткіліксіз деп тапты.

Сот алқасы бірінші сатыдағы соттың шешімін өзгеріссіз қалдырды, ал жауапкердің апелляциялық шағымын қанағаттандырусыз қалдырды. Қаулы заңды күшіне енді [5].

Петропавл қаласының прокуратурасына облыс орталығының бір тұрғыны жүгінді, ол интернет-сайттардың бірінде 50% жеңілдікпен әдемі орамалдар сату жарнамасын көріп, тапсырыс рәсімдеді, бірақ төленген сәлемдемені ашқаннан кейін тауардың жарнамалық сипаттамаға мүлдем сәйкес келмейтінін анықтады. Аталған өтінішті Тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласындағы уәкілетті органның, атап айтқанда ҚР Сауда және интеграция министрлігінің аумақтық бөлімшесі болып табылатын Солтүстік Қазақстан облысы Тұтынушылардың құқықтарын қорғау департаменті қарады.

«Өтінішті қарау шеңберінде интернет-сайт мұқият зерделеніп, сатудың аяқталу күні күн сайын түзетілетіні атап өтілді. Бұл «жарнамалық трюктердің» бірі, ол сатып алушыны тек бүгін

ғана тапсырыс беруге тиіс екендігіне және ертең оның бұл тауарды арзандатылған бағамен сатып алуға мүмкіндігі болмайтынына сендіру үшін өткізіледі.

Бұл интернет-сайтта тапсырысты тек байланыс деректерін енгізу арқылы рәсімдеуге болады, кейін сатушының менеджері тапсырыс берушімен хабарласып, тауарды жарнамалайды және тұтынушыны оны сатып алуға көндіреді. Тапсырыс үстеме бағамен пошта арқылы жіберіледі. Алайда тұтынушы тапсырысты алғаннан және төлем жасағаннан кейін тауардың сапасы төмен екенін әрі жарнамалық сипаттамаға сәйкес келмейтінін анықтайды.

Пошталық жапсырмада көрсетілген сатушының телефон нөмірлері қолжетімсіз, нақты орналасқан жері белгісіз, сатушы туралы толыққанды ақпарат жоқ. Мұндай жағдайда тұтынушы үшін тауарды қайтару күрделі мәселеге айналады.

Назар аударатын жайт – интернет-дүкен сенімді көрінуі үшін сатушы Петропавл қаласында тіркелген ЖШС-нің бірінің деректемелерін пайдаланған. Алайда тексеріс барысында бұл ЖШС-нің аталған тауарларды сатуға ешқандай қатысы жоқ екені анықталып, сатушы оның деректемелерін заңсыз пайдаланғаны белгілі болды.

Ұзақ іздестіру нәтижесінде департамент қызметкерлері курьерлік қызмет өкілімен байланысу мүмкіндігі пайда болды.

Нәтижесінде департамент қызметкерлерімен қолданыстағы заңнама нормалары түсіндіріліп, сатушыға тұтынушының бұзылған құқықтарын қалпына келтіру бойынша шаралар қабылдау ұсынылды. Қазіргі уақытта сатушы 31 мың теңге көлеміндегі ақшалай қаражатты қайтаруды жүзеге асырды» [6].

Бірақ мұндай жағымсыз жағдайлар тұтынушыны белгілі электрондық сауда алаңдарында да күтуі мүмкін.

«2022 жылғы тамыздың соңында Солтүстік Қазақстан облысы Тұтынушылардың құқықтарын қорғау департаментіне Х. азаматынан өтініш келіп түсті, ол кеңінен танымал электрондық сауда алаңының бірінде қымбат смартфон сатып алуға тапсырыс рәсімдеді. Тауардың құнын төлеу банкпен несие беру шартын жасасу арқылы рәсімделді. Тауарды жеткізуді курьерлік қызмет жүзеге асырды, ал тұтынушы сәлемдемені өз бетінше постомат ұяшығынан алды.

Өрі қарай Азамат Х. алынған сәлемдемені сезіп, қаптамадағы зат смартфон қорабына ұқсамайды деп болжам жасады. Осыған байланысты ол сәлемдеме қаптамасының ашылуына толық бейне түсірілім жасауды шешті. Қаптаманы алып тастағаннан кейін сатушы қымбат смартфонның орнына дөңгелек банкаға парафинді шырақ жібергені анықталды.

Департамент қызметкерлерінің көмегімен Call-орталыққа көптеген өтініштердің және жазбаша шағымды жолдаудың нәтижесінде электрондық сауда алаңының иесі тұтынушы мен банк арасында 535 мың теңге сомасына смартфон сатып алуға несие беру шартын бұзуға мүмкіндік алды. Айта кету керек, мәселені оң шешудегі шешуші аргумент тауардың қаптамасын ашатын бейнебаян деректері болды» [6].

Қазіргі уақытта Интернетте тауарларды сатып алу проблемаларды тудырмау үшін тұтынушылар мынадай ұсынымдарды ұстануы тиіс:

- ♦ тауар туралы ақпаратты, оның ішінде тауардың кепілдік мерзімі мен жарамдылық мерзімі туралы ақпаратты мұқият зерделеу қажет;
- ♦ сатушыдан сәйкестік сертификатын немесе сәйкестік туралы декларацияны, оның ішінде импорттық тауарларға да талап ету қажет;
- ♦ сатушыдан тауарды сатып алу фактісін растайтын құжатты талап ету қажет;
- ♦ сатып алуды жасау алдында сатушының беделі туралы, сондай-ақ ол өткізетін тауарлардың сапасы мен қауіпсіздігі туралы тұтынушылардың пікірлерімен танысу керек;
- ♦ сатушының байланыс деректері және тауарды айырбастау/қайтару шарттары туралы ақпарат ұсынылмаған күмәнді интернет-ресурстарда тауарға тапсырыс беруді жүзеге асырмау керек;
- ♦ тұтынушылар құқықтарының бұзылу фактісін дәлелдеу үшін фото және бейнетіркеу жүргізу қажет;
- ♦ ақшаны аудармау және өзінің құпия деректерін бейтаныс адамдарға жібермеу керек.

Бұл аспектілер А.А. Ситниктің [7], В.С. Белых, М.А. Егорованың [8], В.К. Шайдуллианың [9] жұмыстарында көрініс тапты. Алайда, қазіргі уақытта қолданыстағы электрондық тө-

лем құралдарының ешқайсысы басым болып табылмайды және қандай да бір түрлері электрондық коммерцияның әртүрлі сегменттеріне тән.

Электрондық коммерцияның әртүрлі сегменттерінің мазмұны, құқықтық және экономикалық ерекшеліктері зерттелетін Г. Головенчик [10], Е.Н. Тимченко [11], А.Н. Захарова және Ю.А. Старованың [12] жұмыстарын зерттей отырып, В2С және С2С электрондық коммерцияның сегменттерінде кеңінен қолданылатын электрондық ақша деп аталатындығын байқауға болады басқа инновациялардың көпшілігі сияқты, тиісті заңнамалық қамтамасыз етуде қиындықтарға тап болды. Мұны Н.А. Попова мен Р.Н. Деникаева [13], Н.В. Федоренко, Н.В. Бартенёва [14] сияқты авторлар атап өтеді.

Қаралып отырған қарым-қатынастар ТМД елдерінің құқықтанушыларын зерделеу мәніне айналып келеді және соңғы бірнеше жылда жарияланымдарда әсіресе белсенді көтеріліп келеді.

Банктердің клиенттерге электрондық төлем құралдарын пайдалану мүмкіндігін беруіне, сондай-ақ банк қызметтері саласында, оның ішінде төлем сервистері жоспарында ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуына қарамастан, бұл аспектілер құқықтық зерттеулер тұрғысынан аз зерттелген күйінде қалып отыр.

Әлемдік практика бизнес ортада төлемдер жасау үшін қажетті бірқатар шарттарды бөліп көрсетті, оларға мыналар жатады:

- ◆ құпиялылық - сатып алушының жеке деректерінің (карта деректемелері) осындай құқығы бар ұйымдарға ғана қолжетімділігі туралы сенімділігін қамтамасыз ету;

- ◆ ақпараттың тұтастығын сақтауды қамтамасыз ету – сатып алу-сату туралы транзакцияны өзгертпеу;

- ◆ аутентификация – сатушылар мен сатып алушылардың тараптар өздерін өздері білдіретіндей болып табылатындығына сенімділігін қамтамасыз ету;

- ◆ авторизация – сатып алушы қаражатының болуын, транзакциялар жүргізуді мақұлдайтын немесе қабылдамайтын төлем жүйесі жүзеге асыратын процесті анықтайды;

- ◆ сатушының тәуекелдерінің кепілдіктері – сатушының тәуекелдері сатып алушының тауардан бас тартуы мен жосықсыз әрекеттерімен байланысты болады; осы себепті олар провайдермен арнайы келісімдер арқылы реттеледі;

- ◆ транзакция үшін төлемді азайту – транзакция құнының азаюы, оған тапсырысты өңдеу және есеп айырысу үшін төлемақы кіреді (сатып алушы тауардан бас тартқан кезде де төленеді), бәсекеге қабілеттілікті арттырады.

Зерделеніп жатқан мәселе бойынша халықаралық құқықтық тәжірибені қарау орынды. G10 тобының халықаралық есеп айырысу банкінің төлем және есеп айырысу жүйелері жөніндегі комитеті 2001 жылғы қаңтарда «Жүйелік маңызды бар төлем жүйелері үшін түйінді қағидаттарды» әзірледі.

Аталған жүйе мынадай талаптарға сәйкес келуге тиіс: ұлттық заңнамаларда құқықтық базаның болуы; тәуекелдерді басқару рәсімінің болуы; күн ішінде ақша қаражатын есепке алу күні түпкілікті есеп айырысуды қамтамасыз ету; қатысушы төлем қабілетсіз болған жағдайда күндізгі есеп айырысуды уақтылы аяқтауды қамтамасыз ету; қауіпсіздіктің жоғары деңгейін және операциялық сенімділікті қамтамасыз ету; төлемдерді өңдеуді аяқтаудың резервтік тетіктерінің болуы.

Кәсіпкерлік қызметтің құқықтық сипатына, яғни Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 384-бабының тұжырымдамасына сәйкес, шарттар өтеулі сипатқа ие, яғни, бір тарап өз міндеттерін орындағаны үшін төлемақы немесе өзге де қарсы ұсыным алуы тиіс. Бұл ретте мұндай шарттар бойынша төлем «Төлемдер және төлем жүйелері туралы» ҚР заңына сәйкес әртүрлі төлем құралдарымен жүргізілуі мүмкін.

Егер төлем құралдарын жіктеуге жүгінетін болса, онда электрондық коммерцияны дамытудың қазіргі кезеңіндегі электрондық төлем құралдарына жүргізілген талдау олардың кредиттік және дебеттік болып бөлінуі мүмкін екенін көрсетеді. Бұдан басқа, электрондық төлемдер де жасырын (транзакциялардың дәйектілігін анықтау мүмкін емес) және жасырын емес (банк немесе сатушы клиенттің дербес және банктік деректерін алады) болып бөлінеді.

Бизнес ортада төлемдердің түрлі түрлері арасында қолма-қол ақшасыз төлемдер неғұрлым кең тарады. Аталған институттың азаматтық-құқықтық ерекшелігін егжей-тегжейлі қарау маңызды болып табылады.

Usher P. пікірінше, қолма-қол ақшасыз есеп айырысулар қолма-қол ақшамен алмастырылады және соңғыларын ығыстырады [15].

Қолма-қол ақшасыз ақша («қолма-қол ақшасыз ақша қаражаты») ұғымын анықтау керек.

Заттарды дематериализациядандыру, заттай-құқықтық объектілік сипаттамалардың міндетті-құқықтық сипаттамалардың пайдасына әлсіреуі қолма-қол ақшасыз ақшаның пайда болуына әсер етті.

Р. Саватье бойынша қолма-қол ақшасыз ақша банк клиенттерінің бухгалтерлік табиғатқа жататын шоттарының жазбалары (қалдықтары) ретінде көрінеді [16].

Қолма-қол ақшасыз ақшаның құқықтық табиғаты заңгер ғалымдар арасында қызу пікірталас туғызады, ал цивилистер қолма-қол ақшасыз ақшаның құқықтық табиғаты бойынша бірнеше ұстаным әзірледі.

М.А. Коростелев екі концепцияны қалыптастырады: міндетті-құқықтық (талап ету құқығының санаты) және заттай-құқықтық (денесіз заттар санаты). Сондай-ақ банк пен клиент арасында меншік құқығын танымайтын, банк шотындағы ақша қаражаты бойынша бөлінген меншікті ұсынатын концепция бар. Ал басқа концепция қолма-қол ақшасыз ақшаның ерекше құқықтық режимін белгілейді, ол не заттық-құқықтық, не міндетті-құқықтық режимге кірмейді [17].

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі өз кезегінде «ақша (валюта)» деген 127-бапта төлемдер қолма-қол және қолма-қол ақшасыз есеп айырысу түрінде жүзеге асырылатынын көздейді.

Осылайша, қолма-қол ақшасыз ақша қаражаты АҚ-нің 115-бабы аясында азаматтық құқық объектілері ретінде қолданылатын ақша категориясына жататыны туралы қорытынды жасауға болады.

В.А. Белов ақшаның тек қолма-қол ақшамен ғана бар екенін дәлелдейді және меншік құқығы объектісі түріндегі қолма-қол ақшаның бар екенін жоққа шығарады, өйткені қолма-қол ақшасыз ақша емес, есеп айырысу болып табылады. В.А. Белов «қолма-қол ақшасыз ақша» орнына шоттағы ақша сомасын талап ету құқығы түрінде әрекет ететін «банк шотында есепте тұрған ақша қаражатын» пайдаланады [18].

Қолма-қол ақшасыз ақша заттай-құқықтық тәсіл шартты түрде екі теорияға бөлінеді:

1. қолма-қол ақшасыз ақшаның заттай-құқықтық сипаты банктік шот шартынан туындайды;
2. қолма-қол ақшасыз ақша денесіз заттар ретінде көрінеді және оларға қатысты заттардың дәстүрлі режимі қолданылады.

Е.В. Богданов ұқсас жайды ұстанады және бөлінген меншік теориясын қолдануды ұсынады: клиент жоғарғы меншік иесі, ал банк – бағынышты болып табылады.

Аталған меншік құқығының моделі шот жүргізу туралы банктік шот шартынан туындайтын клиент пен банк арасындағы міндеттемелік қатынастарды жоққа шығармайды [17].

Кейбір ғалымдар қолма-қол ақшасыз ақшаны меншік құқығы объектісі деп тану мүмкін еместігін, олар ақшаны есепке алу және оның қозғалысы бойынша банктік қатынастарда меншік құқығының жоғалғанын атап өтеді.

Осылайша, бүгінде қолма-қол ақшасыз есеп айырысу саласында ақпараттық технологиялар қарқынды дамуда.

Ю.В. Крутин атап өткендей, банк карталарының қатысуымен электрондық төлемдерді жүргізуге мынадай субъектілер қатысады: сатып алушы, эмитент банк, сатушылар (тауарлар мен қызметтер көрсетілетін, тапсырыс қабылдау жүзеге асырылатын электрондық дүкендер) [19], сатушыларға қызмет көрсететін эквайер банктер; қалған қатысушылар арасында делдал болатын электрондық төлем жүйесі; сондай-ақ төлем құралы ретінде карталарды немесе чектерді қолдануға мүмкіндік беретін дәстүрлі төлем жүйесі.

Тұтыну нарығы саласындағы төлем провайдерлерінің табысы сауда ортасына төлем коммерциясын жан-жақты енгізуге негізделген. Тұтынушыларда тауардың сипаттамаға немесе бүлінуге сәйкессіздігі бойынша ешқандай қауіп жоқ, себебі әрдайым ақшаны қайтарып алуға болады. Тұтынушылардың сатушыларға сенімі бірден төлеу мүмкіндігінің болуы есебінен артады.

Белгіленген төлем құралдарынан басқа электрондық коммерцияда электрондық чектер белгілі бір рөл атқарады.

Бұл операция алушы чекті банкте көрсеткеннен кейін жүзеге асырылады және оның екі айырмашылығы бар: 1. жазып берілген қағаз чек осы қолтаңбамен қол қойылады, ал ол онлайн чекте электрондық; 2. чектер электрондық түрде беріледі.

Электрондық чектермен есеп айырысуға екі тәуелсіз тарап тартылады: эмитент (төлем жүйесін басқарады, шоттардағы ақша түрінде электрондық бірліктерді шығарады); және пайдаланушы (электрондық бірліктерді қолдана отырып, электрондық жүйеде төлемдер жүргізеді және қабылдайды) [19].

Алайда көрсетілген механизм негізінен Солтүстік Америка аймағында ғана қолдана бастады және әлемде кеңінен таралмаған.

Осылайша, электрондық төлемдердің белгілі бір артықшылықтарын бөліп көрсетуге мүмкіндік береді, мысалы:

- ◆ жоғары айналым қабілеті. Төлемдер электрондық құжаттарды жіберу арқылы жүзеге асырылады, заттар тікелей берілмейді, бұл түптеп келгенде төлем жылдамдығын арттырады;

- ◆ төлемдерді жүзеге асыру қауіпсіздігінің жоғары деңгейіне қандай да бір «сыртқы» факторлармен байланыстың болмауы есебінен қол жеткізіледі, ал төлем тетіктері біртекті және жаңа криптография құралдарымен қорғалады.

Төлеуші электрондық төлемдердің кейбір түрлерін жасырын түрде жүзеге асыра алады, сатушының сатып алушының жеке басын немесе жеке деректерін анықтау мүмкіндігі жоқ, төлем жүйесі өз клиенттерінің транзакциясын қадағалай алмайды, бұл, мысалы, дүкен тарапынан тітіркендіргіш сервистен, сондай-ақ төлемді «бұзудан» қорғайды.

Банк мекемелерінің және төлем жүйелерінің әлемдік нарықтарда шетелдік валюталарды пайдалана отырып, мемлекет аумағында мәмілелерді онлайн өңдеуі тиімді коммерциялық қызметтің кепілі болып табылады. Бұл салада бүгінде электрондық коммерцияда төлем жүйелері мен құралдарының ілгерілеуі жүріп жатыр [20].

Бірқатар зерттеулерде атап өтілгендей [19], сатып алушыға қолжетімді кез келген төлем құралдарымен төлеу мүмкіндігін сақтау маңызды.

Зерделенетін контексте қолма-қол ақшасыз ақша қаражаты классикалық экономикалық функцияларды қамтитын мүліктің ерекше түріне жататынын атап өту маңызды: құн мөлшері, айналыс құралдары; төлем қаражаты; жинақтау құралдары (электрондық ақша қаражатын қоспағанда).

Электрондық ақша қаражаты институтының іргетасы заттық құқықтық қатынастар болып табылады, онда ақша қаражатының меншік иесі (олардың нысанына қарамастан) оларды электрондық нысанға ауыстыруға, одан кейін заңнамада белгіленген төлем жүйесінде көзделген шектеулерді сақтай отырып, өз қалауы бойынша билік етуге ниеттенеді. Эмитенттің электрондық ақша қаражаты бойынша қызметі электрондық ақша қаражатына қатысты өз юрисдикциясын қолданатын тәсілдермен көрсетіледі. Электрондық ақша қаражаты олардың айналымға шығарылуы, атап айтқанда эмиссиялануы тиіс екендігін атап өту қажет.

Талдау электрондық ақша қаражаты цифрлық элементпен азаматтық-құқықтық қатынастардың маңызды мүліктік объектілерінің біріне жататынын және қолма-қол ақша қаражатынан ерекшеленетін міндетті құқықтық қатынастар элементтерімен талап ету құқығын білдіретінін көрсетеді. Осы ғылыми форматта электрондық ақша төлем құралдарын аударуды жүзеге асыру кезінде төлемдерді қайтаруға байланысты мүліктік құқықтық қатынастарға ерекше назар аудару қажет. Мұндай азаматтық-құқықтық міндеттеменің мазмұны банк картасы эмитентінің банк картасы иесінің өтініші бойынша эквайердің кредиттік ұйымы арқылы сауда қызметін жүзеге асыратын тиісті кәсіпкерлік субъектісінен бұрын жүзеге асырылған төлемді қайтаруды талап ету міндетінен көрінетінін атап өткен жөн. Сондай-ақ электрондық ақша қаражатына тән, оларды цифрлық азаматтық айналымда сипаттайтын ерекше және өзіндік қасиеттерді бөлуді жүзеге асыру қажет. Құқықтық реттеудің осы цифрлық объектісі өзінің сипаты бойынша эквайер банк (кредиттік ұйым) деп аталатын банк картасының эмитенті мен оның клиенті арасындағы қондықиялық, міндетті, азаматтық құқықтық қатынастарға жатады. Жаңа ғылыми тәсіл негізінде электрондық төлем құралдарын аудару туралы шарт атаусыз шарттың азаматтық-құқықтық белгілеріне ие деген көзқарас қалыптастырылған. Айта кету керек, шарттың бұл түрі азаматтық заңнамада бекітілмеген.

Қорытынды

Азаматтық доктриналық құқықтық режимде электрондық ақша – төлемнің жаңа қаржы құралы болып табылады. Ол электрондық тасымалдағышта сақталып, өзінің мүліктік және тұтынушылық құндылығына ие. Электрондық ақша өзінің экономикалық-құқықтық табиғаты бойынша цифрлық азаматтық айналымда дәстүрлі қолма-қол ақша бірлігі – теңге сияқты есептік төлем функциясын атқарады.

Электрондық ақша азаматтық айналымда нақты қалыптасатын және біртіндеп таралатын электрондық төлем құралдарының бірі болып табылады, оның өзіне тән сандық экономикалық-құқықтық қасиеттері мен белгілері бар. Есеп айырысу табиғаты бойынша төлем айналымында олар қолма-қол ақшаға айырбасталуы мүмкін. Бұл ретте маңызды факторлардың бірі – электрондық ақша теңге сияқты ұлттық валютада эмиссияланады және шектеусіз қолданылуы тиіс. Оларды электрондық және цифрлық жеткізгіштерде сақтау ерекшеліктеріне қарамастан, сақтау үшін пайыздар есептелмейді.

Электрондық ақшаны төлем құралы ретінде анықтаудағы тағы бір маңызды белгілердің бірі цифрлық мүліктік құндылықтарды, яғни электрондық цифрлық тасымалдағыштағы ақшаны осы ақшаның иелері алдын ала төлеуі тиіс. Нақ осы ақша иелері, соның ішінде кәсіпкерлік субъектілері, цифрлық төлем жүйесін пайдаланушылар цифрлық азаматтық айналымдағы электрондық ақша жүйесінің қатысушылары болып табылады. Осылайша, төлем цифрлық жүйесінің болуын пайдаланушылар, яғни бенефициардың құқықтық мәртебесіне ие субъектілер қамтамасыз етеді. Зерттеу нәтижесінде кәсіпкерлік қызмет субъектілерінің қатысуымен цифрлық есеп айырысу айналымында қолданылатын электрондық ақшаның өзге де электрондық төлем құралдарынан ерекшеліктері анықталды.

Жаңа ғылыми тәсіл негізінде электрондық төлем құралдарын аудару туралы шарт атаусыз шарттың азаматтық-құқықтық белгілеріне ие деген көзқарас қалыптастырылған. Айта кету керек, шарттың бұл түрі азаматтық заңнамада бекітілмеген.

Кәсіпкерлік айналымның елеулі көрсеткіштері электрондық коммерция үшін құқықтық жағдайларды қамтамасыз ету болып табылатын электрондық коммерция туралы жеке заңды қабылдау үшін негіз болады: электрондық коммерцияны жүзеге асыратын тұлғалардың құқықтары мен міндеттерін бекіту; өз қолының аналогтары қол қойған электрондық құжаттарды пайдалана отырып мәмілелер жасау қағидаларын айқындау; төлемді жүзеге асырудың егжей-тегжейлі тәртібін белгілеу; сондай-ақ электрондық құжаттарды сот дәлелдемелері ретінде тану.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 E-commerce worldwide – statistics & facts. URL: <https://www.statista.com/topics/871/online-shopping/#dossierKeyfigures>

2 Sulabh A. Payments modernization: playing the long game. 2020, 17 Nov. URL: <https://www.accenture.com/us-en/insights/banking/payments-modernization-playing-long-game>

3 Об электронной коммерции в Республике Казахстан. URL: <https://stat.gov.kz/ru/news/ob-elektronnoy-kommertsii-v-respublike-kazakhstan/>

4 Риски онлайн-продаж: технические сбои и права потребителей. URL: <https://www.alrud.ru/publications/1363>

5 Суд обязал ИП вернуть более миллиона тенге за непоставленный товар. URL: <https://inbusiness.kz/ru/last/sud-obyazal-ip-vernut-bolee-milliona-tenge-za-nepostavlennyj-tovar>

6 О покупке товаров в Интернете. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mti-kzpp/press/article/details/98227>

7 Ситник А.А. Перспективы правового регулирования виртуальных (крипто-) валют: социально-правовое исследование // Вестник университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА). – 2019. – № 7(59). – С. 117–120.

8 Белых В.С. Криптовалюта как средство платежа: новые подходы и правовое регулирование // Вестник университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА). – 2019. – № 2(54). – С. 139–146.

9 Шайдуллина В.К. Криптовалюта как новое экономико-правовое явление // Вестник ГУУ. – 2018. – № 2. – С. 137–142.

- 10 Головенчик Г. Сущность, классификация и особенности электронной коммерции // Наука и инновации. – 2020. – № 4(206). – С. 39–45.
- 11 Тимченко Е.Н. Международная электронная торговля: особенности регулирования розничного сектора // Российский внешнеэкономический вестник. – 2020. – № 10. – С. 120–134.
- 12 Захаров А.Н. Обзор развития электронной торговли в мировой экономике: вызовы и последствия пандемии // Российский внешнеэкономический вестник. – 2020. – № 12. – С. 18–32.
- 13 Попова Н.А. Правовое регулирование электронных денежных средств в России // Вестник науки и образования. – 2020. – № 6–2(84). – С. 12–14.
- 14 Федоренко Н.В. Электронные денежные средства. Правовое регулирование в Российской Федерации и Европейском союзе // Вестник РГЭУ РИНХ. – 2016. – № 4(56). – С. 233–236.
- 15 Usher P. The Early History of Deposit Banking in Mediterranean Europe. Vol. 1. N.Y.: Russel and Russel, 1967. P. 9, 192.
- 16 Саватье Р. Теория обязательств. Юридический и экономический очерк: Перевод с французского – М.: Издательство «Прогресс», 1972. – С. 261–262.
- 17 Коростелев М.А. Правовой режим электронных денег в гражданском законодательстве: дис. ... на соискание ученой степени канд.юридич. наук. – М., 2015. – С. 55–65.
- 18 Белов В.А. Денежные обязательства. – М.: ЮрИнфоР, 2001. – С. 153, 156.
- 19 Крутин Ю.В. Электронная коммерция. – Екатеринбург, 2018. – С. 28–29.
- 20 Mann C.L., Eckert S.E., Knight S.C. Global Electronic Commerce: A Policy Primer. Washington: Institute for International Economics, 2000. P. 66.

REFERENCES

- 1 E-commerce worldwide – statistics & facts. URL: <https://www.statista.com/topics/871/online-shopping/#dossierKeyfigures> (In English).
- 2 Sulabh A. (2020, 17 Nov) Payments modernization: Playing the long game. URL: <https://www.accenture.com/us-en/insights/banking/payments-modernization-playing-long-game> (In English).
- 3 Ob elektronnoy kommertsii v Respublike Kazakhstan. URL: <https://stat.gov.kz/ru/news/ob-elektronnoy-kommertsii-v-respublike-kazakhstan1/> (In Russian).
- 4 Riski onlayn prodazh: tekhnicheskiye sboi i prava potrebiteley. URL: <https://www.alrud.ru/publications/1363> (In Russian).
- 5 Sud obyazal IP vernut' boleye milliona tenge za nepostavlennyy tovar. URL: <https://inbusiness.kz/ru/last/sud-obyazal-ip-vernut-boleye-milliona-tenge-za-nepostavlennyy-tovar> (In Russian).
- 6 O pokupkakh tovarov v internete. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mti-kzpp/press/article/details/98227> (In Russian).
- 7 Sitnik A.A. (2019) Perspektivy pravovogo regulirovaniya virtual'nykh (kripto-) valyut: sotsial'no-pravovoye issledovaniye. Vestnik Universiteta imeni O. Ye. Kutafina (MGYUA). V. 7. No. 59. P. 117–120. (In Russian).
- 8 Belykh V.S. (2019) Kriptovalyuta kak sredstvo platezha: novyye podkhody i pravovoye regulirovaniye. Vestnik Universiteta imeni O. Ye. Kutafina (MGYUA). V. 2. No. 54. P. 139–146. (In Russian).
- 9 Shaydullina V.K. (2018) Kriptovalyuta kak novoye ekonomiko-pravovoye yavleniye. Vestnik GUU. No. 2. P. 137– 142. (In Russian).
- 10 Golovenchik G. (2020) Sushchnost', klassifikatsiya i osobennosti elektronnoy kommertsii. Nauka i innovatsii. V. 4. No. 206. P. 39–45. (In Russian).
- 11 Timchenko Ye.N. (2020) Mezhdunarodnaya elektronnoyaya trgovlya: osobennosti regulirovaniya roznichnogo sektora. Rossiyskiy vneshneekonomicheskiy vestnik. No. 10. P. 120–134. (In Russian).
- 12 Zakharov A.N. (2020) Obzor razvitiya elektronnoy trgovli v mirovoy ekonomike: vyzovy i posledstviya pandemii. Rossiyskiy vneshneekonomicheskiy vestnik. No. 12. P. 18– 32. (In Russian).
- 13 Popova N.A. (2020) Pravovoye regulirovaniye elektronnykh denezhnykh sredstv v Rossii. Vestnik nauki i obrazovaniya. No. 6–2(84). P. 12–14. (In Russian).
- 14 Fedorenko N.V. (2016) Elektronnyye denezhnyye sredstva. Pravovoye regulirovaniye v Rossiyskoy Federatsii i Yevropeyskom Soyuze. Vestnik RGEU RINKH. No. 4(56). P. 233–236. (In Russian).
- 15 Usher P. (1967) The Early History of Deposit Banking in Mediterranean Europe. Vol. 1. N.Y.: Russel and Russel. P. 9, 192. (In English).
- 16 Savat'e R. (1972) Teoriya objazatel'stv. Juridicheskij i jekonomicheskij ocherk: Perevod s francuzskogo. M.: Izdatel'stvo «Progress». P. 261–262. (In Russian).

- 17 Korostelev M.A. (2015) Pravovoj rezhim jelektronnyh deneg v grazhdanskom zakonodatel'stve: dis. ... na soiskanie uchenoj stepeni kand.juridich. nauk. M. P. 55–65. (In Russian).
18 Belov V.A. (2001) Denezhnye objazatel'stva. M.: JurInfoR. P. 153, 156. (In Russian).
19 Krutin Ju.V. (2018) Jelektronnaja kommercija. Ekaterinburg. P. 28–29. (In Russian).
20 Mann C.L., Eckert S.E., Knight S.C. (2000) Global Electronic Commerce: A Policy Primer. Washington: Institute for International Economics. P. 66. (In English).

АЛЛАЯРОВА Н.И.,*¹

PhD, ст. преподаватель.

*e-mail: allayarova.nargiza@bk.ru

ORCID ID: 0009-0004-0140-3415

ОРЫНТАЕВ Ж.К.,¹

к.ю.н., профессор.

e-mail: zhambul1971@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-7094-2720

КАСЫМБЕК А.О.,²

PhD, ассоциированный профессор.

e-mail: aliyakas@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-7169-874X

¹Южно-Казахстанский
исследовательский университет им. М. Ауэзова,
г. Шымкент, Казахстан

²Международный казахско-турецкий
университет им. Ходжи Ахмета Ясауи,
г. Туркестан, Казахстан

ПРАВОВЫЕ СРЕДСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО ПЛАТЕЖА В ДОГОВОРНЫХ ОТНОШЕНИЯХ С УЧАСТИЕМ БИЗНЕСА

Аннотация

В настоящей статье рассмотрены правовые средства использования электронного платежа в договорных отношениях с участием бизнеса. В начале XXI века начавшиеся процессы глобализации экономических отношений и уровень развития информационных коммуникационных технологий дали людям возможность осуществить идею об улучшении операций безналичных денежных платежей, исключая многочисленные очереди людей у менеджеров и касс банковских учреждений, без оформления на бумажных носителях нескольких экземпляров платежных поручений, платежных требований и тому подобное. Безналичный перевод средств, совершаемый через цифровые каналы без использования наличных денег, включает в себя различные методы, такие как оплата банковской картой, онлайн-банкинг, мобильные приложения, электронные кошельки и так далее. Электронные платежи позволяют быстро и удобно оплачивать товары и услуги на расстоянии. На основе нового научного подхода сформулирована точка зрения о том, что договор о переводе электронных платежных средств обладает гражданско-правовыми признаками непоименованного договора. Следует отметить, что данный вид договора не закреплен в гражданском законодательстве. Существенные показатели предпринимательского оборота дают основание для принятия отдельного закона об электронной коммерции, который будет являться обеспечением правовых условий для электронной коммерции: закрепление прав и обязанностей лиц, осуществляющих электронную коммерцию; определение правил совершения сделок с использованием электронных документов, подписанных аналогами собственноручной подписи; установление подробного порядка осуществления платежа; также признание электронных документов в качестве судебных доказательств.

Ключевые слова: информационные технологии, сделка, электронная коммерция, договор, эмитент, электронный платеж, платежные инструменты.

ALLAYAROVA N.I.,*¹

PhD, senior lecturer.

*e-mail: allayarova.nargiza@bk.ru

ORCID ID: 0009-0004-0140-3415

ORYNTAYEV ZH.K.,¹

c.l.s., professor.

e-mail: zhambul1971@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-7094-2720

KASSYMBEK A.O.,²

PhD, associate professor.

e-mail: aliyakas@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-7169-874X

¹M. Auvezov South Kazakhstan

Research University,

Shymkent, Kazakhstan

²International Kazakh-Turkish

University named after Khoja Ahmet Yasawi,

Turkestan, Kazakhstan

LEGAL MEANS OF USING ELECTRONIC PAYMENT IN CONTRACTUAL RELATIONSHIPS INVOLVING BUSINESS

Abstract

This article discusses the legal means of using electronic payment in contractual relations involving business. At the beginning of the 21st century, the processes of globalization of economic relations and the level of development of information and communication technologies gave people the opportunity to implement the idea of improving non-cash cash payment transactions, excluding numerous queues of people at managers and cash desks of banking institutions, without issuing several copies of payment orders, payment requests and so forth. Cashless transfer of funds made through digital channels without using cash includes various methods, such as payment by credit card, online banking, mobile applications, electronic wallets, and so on. Electronic payments allow you to quickly and conveniently pay for goods and services from a distance. On the basis of a new scientific approach, the point of view was formulated that the contract for the transfer of electronic means of payment has civil law features of an unnamed contract. It should be noted that this type of contract is not enshrined in civil law. Significant indicators of business turnover give grounds for adoption of a separate law on e-commerce, which will ensure the legal conditions for e-commerce: consolidation of rights and obligations of persons engaged in e-commerce; determination of rules for making transactions using electronic documents signed by analogues of a handwritten signature; establishing a detailed payment procedure; also recognition of electronic documents as forensic evidence.

Keywords: information technologies, transaction, e-commerce, contract, issuer, electronic payment, payment instruments.

Мақаланың редакцияға түскен күні: 20.10.2025